

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ОЛЕКСІЄВЕЦЬ Костянтин Олегович

**Фінансове забезпечення екологічної політики/
Financial support of the environmental policy**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФм-21
К. О. Олексієвець

Науковий керівник:
д.е.н., професор, О. В. Дзюблюк

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	6
1.1. Сутність та принципи формування екологічної політики	6
1.2. Класифікація джерел і методів фінансування природоохоронної діяльності	10
1.3. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення екологічної політики та його адаптація	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	23
2.1. Динаміка та структура видатків на охорону навколишнього середовища	23
2.2. Оцінка ефективності використання фінансово-економічних інструментів екологічної політики.....	27
2.3. Фінансовий розрив «Зеленого відновлення» як ключовий індикатор неефективності системи	34
2.4. Аналіз інституційних прогалин у ринкових механізмах фінансового стимулювання	37
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	42
3.1. Шляхи посилення залучення приватних інвестицій у сферу екології	42
3.2. Рекомендації щодо підвищення цільової ефективності публічних фінансів	45
3.3. Розробка комплексного механізму фінансового покриття екологічних ризиків та відповідальності.....	47
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах поглиблення глобальних екологічних викликів та необхідності переходу до засад сталого розвитку, формування та реалізація ефективної екологічної політики стає одним із ключових пріоритетів для будь-якої держави. Україна, обравши шлях європейської інтеграції та взявши на себе зобов'язання щодо імплементації положень Європейського Зеленого Курсу, стикається з нагальною потребою кардинальної модернізації національної системи природоохоронної діяльності.

Цей процес, однак, суттєво гальмується низкою системних проблем у сфері фінансування. Хронічне недофінансування природоохоронних заходів, низька ефективність адміністрування екологічного податку, розпорошеність коштів між різними фондами та бюджетними програмами, а також незначна частка приватних інвестицій у «зелені» проєкти не дозволяють досягти визначених стратегічних цілей.

Особливої гостроти проблема набуває в контексті необхідності масштабного післявоєнного відновлення країни, яке має відбуватися на принципах «зеленої» економіки. Обмеженість можливостей державного бюджету виводить на передній план завдання пошуку та мобілізації альтернативних джерел фінансування, стимулювання приватної ініціативи та підвищення цільової ефективності вже наявних публічних фінансів. Таким чином, дослідження теоретичних засад та практичних аспектів функціонування системи фінансового забезпечення екологічної політики та розробка напрямів її удосконалення є надзвичайно актуальним та науково-практичним завданням.

Метою магістерської роботи є поглиблення теоретичних засад фінансового забезпечення екологічної політики та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення його механізмів в умовах сучасних викликів та євроінтеграційних процесів.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких **завдань:**

- розкрити сутність та засади (принципи) формування сучасної екологічної політики;
- систематизувати та класифікувати джерела і методи фінансування природоохоронної діяльності;
- проаналізувати передовий зарубіжний досвід фінансового забезпечення екологічної політики;
- здійснити комплексний аналіз динаміки та структури видатків на охорону навколишнього середовища в Україні;
- провести оцінку ефективності застосування ключових фінансово-економічних інструментів екологічної політики;
- обґрунтувати пріоритетні шляхи посилення залучення приватних інвестицій у сферу екології;
- розробити конкретні рекомендації щодо підвищення цільової ефективності публічних фінансів у природоохоронній сфері.

Об'єктом дослідження є процес фінансового забезпечення реалізації державної екологічної політики.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні засади та практичні аспекти формування й удосконалення системи фінансування екологічної політики в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у магістерській роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання: теоретичного узагальнення, наукової абстракції та системного підходу (при уточненні понятійного апарату); статистичного аналізу (зокрема аналіз динамічних рядів, структурний аналіз) для оцінки видатків та ефективності інструментів (Розділ 2); порівняльного аналізу (при вивченні зарубіжного досвіду); абстрактно-логічний метод (при формулюванні пропозицій у Розділі 3).

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства захисту довкілля та

природних ресурсів України, а також наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у кваліфікаційній роботі висновки та пропозиції можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при розробці та коригуванні програмних документів у сфері екологічної політики, а також у процесі вдосконалення бюджетного та податкового законодавства.

За результатами кваліфікаційної роботи опубліковано такі праці:

1. Олексієвець К. О. Роль фінансового забезпечення екологічної політики у сучасному механізмі управління фінансами. *Сучасний менеджмент: моделі, стратегії, технології*: матеріали XXVI Всеукр. щоріч. наук.-практ. конф. за міжнарод. участю. (22 квіт. 2025 р.). Одеса: НУ «Одеська політехніка», 2025. С.238-239.

2. Олексієвець К. О. Особливості фінансового забезпечення екологічної політики. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки*: матер. 7-ої міжнар. наук.-практ. конференції (Чернівці, 10 квітня 2025 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С.144-147.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох логічно взаємопов'язаних розділів (що містять шість підрозділів), висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність та принципи формування екологічної політики

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку людства проблематика гармонізації взаємовідносин між суспільством та природою набуває ознак глобального імперативу. Екстенсивна модель економічного зростання, що домінувала протягом останніх століть, призвела до критичного виснаження природно-ресурсного потенціалу та порушення здатності екосистем до самовідновлення. У цьому контексті формування та реалізація ефективної державної екологічної політики стає не просто одним із напрямів діяльності уряду, а безальтернативною передумовою забезпечення національної безпеки та виживання майбутніх поколінь.

У сучасній науковій літературі, присвяченій проблемам екологічної економіки та державного управління, категорія «екологічна політика» трактується неоднозначно, що зумовлено складністю та багатоаспектністю самого об'єкта дослідження. Науковий дискурс дозволяє виокремити декілька концептуальних підходів до розуміння цієї дефініції, які варіюються від вузького адміністративного тлумачення до широкого соціально-філософського розуміння.

У вузькому, суто управлінському сенсі, екологічна політика розглядається як сукупність конкретних законодавчих, адміністративних та економічних заходів, що здійснюються уповноваженими державними органами влади з метою охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки населення [4, с. 1]. Такий підхід акцентує увагу на інструментальній складовій, розглядаючи політику як набір інструкцій та заборон.

Проте, в умовах євроінтеграційних процесів та глобальних кліматичних викликів, більш доцільним та науково обґрунтованим видається широкий підхід. Згідно з ним, екологічна політика трактується як складна, інтегрована ідеологія державного управління, що пронизує всі сфери суспільного життя. Вона не обмежується діяльністю профільного міністерства, а виступає наскрізним вектором, що визначає трансформацію економічної моделі держави в напрямку сталого (збалансованого) розвитку [39, с. 12]. У цьому контексті екологічна політика виступає інструментом узгодження екологічних імперативів з економічними інтересами суспільства, спрямованим на забезпечення такої моделі розвитку, яка задовольняє потреби нинішнього покоління без загрози для можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Нормативно-правовим фундаментом, що окреслює стратегічні орієнтири національної політики у цій сфері, є Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Відповідно до положень цього документа, державна екологічна політика визначається як цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади, спрямована на досягнення стратегічних цілей збереження довкілля, забезпечення екологічно збалансованого природокористування та імплементації європейських екологічних стандартів у всі сфери життя [5, с. 2]. Важливо підкреслити, що стратегічною метою визначено не просто боротьбу з наслідками забруднення, а перехід до превентивної моделі управління, яка передбачає усунення глибинних причин деградації довкілля через технологічну модернізацію економіки.

Суб'єктна структура екологічної політики є доволі розгалуженою. Ключову роль відіграють органи державної влади: Верховна Рада України формує законодавче поле, Кабінет Міністрів України та профільне міністерство забезпечують виконавчу реалізацію, а органи місцевого самоврядування імплементують політику на локальному рівні. Важливими суб'єктами також виступають бізнес-структури, які безпосередньо впливають на стан довкілля, наукові інституції, що забезпечують теоретичне підґрунтя, та інститути громадянського суспільства, які здійснюють громадський контроль. Об'єктом

впливу політики виступають як навколишнє природне середовище в цілому (біосфера), так і його окремі компоненти – атмосферне повітря, водні, земельні, лісові ресурси, біорізноманіття, а також, що особливо важливо, антропогенна діяльність, що чинить на них техногенний тиск [38, с. 45].

Ефективність та дієвість механізму фінансового забезпечення екологічної політики безпосередньо залежить від системи принципів, на яких вона базується. Принципи виступають як фундаментальні, керівні ідеї та вихідні положення, що визначають зміст, спрямованість та форми реалізації природоохоронної діяльності. Вітчизняні вчені, зокрема Опарін В.М., наголошують, що ігнорування базових принципів призводить до фрагментарності політики та неефективного використання фінансових ресурсів [32, с. 81].

Система принципів національної екологічної політики закріплена у статті 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та розвинута у Стратегії до 2030 року. Для цілей фінансового забезпечення ключове значення мають наступні принципи:

По-перше, принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки. Цей принцип постулює, що життя і здоров'я людини, а також стан навколишнього природного середовища є вищими соціальними цінностями порівняно з будь-якими поточними економічними вигодами. Реалізація цього принципу на практиці означає, що будь-яка господарська діяльність, яка створює реальну або потенційну загрозу екологічній безпеці, підлягає обмеженню або забороні, незалежно від її прибутковості. З фінансової точки зору це означає необхідність першочергового виділення коштів на заходи безпеки.

По-друге, принцип превентивності (запобігання). Світовий досвід переконливо свідчить, що з економічної точки зору значно ефективніше та дешевше запобігти виникненню екологічної шкоди, аніж ліквідувати її катастрофічні наслідки. Цей принцип вимагає зміщення акцентів фінансування з реактивних заходів (очищення, рекультивація) на проактивні заходи (модернізація технологій, впровадження замкнених циклів). Інструментами

реалізації цього принципу є стратегічна екологічна оцінка (СЕО) та оцінка впливу на довкілля (ОВД) [6; 7].

По-третє, принцип «забруднювач платить» (polluter pays principle). Це фундаментальний економіко-правовий принцип, який лежить в основі екологічної політики Європейського Союзу та ОЕСР. Його економічна сутність полягає у повній інтерналізації екологічних екстерналій (зовнішніх ефектів). Суб'єкт господарювання, діяльність якого призводить до забруднення довкілля, зобов'язаний у повному обсязі компенсувати завдану шкоду, а також нести всі витрати, пов'язані зі здійсненням природоохоронних заходів, моніторингом та відновленням стану довкілля. Саме цей принцип є базисом для побудови фіскальної системи екологічного оподаткування [16, с. 46].

По-четверте, принцип збалансованості (інтеграції). Сучасна екологічна політика не може бути ізольованою. Цей принцип вимагає обов'язкового врахування екологічної складової при розробці та реалізації державної політики в інших секторах – енергетиці, промисловості, транспорті, сільському господарстві. Як справедливо зазначають дослідники Васильєва Т.А. та Смоленников Д.О., без такої інтеграції ("environmental mainstreaming") неможливо досягти системних змін, оскільки екологічні проблеми генеруються саме в галузевих секторах економіки [20, с. 56]. Фінансування екологічних заходів має бути закладене в бюджети інфраструктурних та промислових програм.

По-п'яте, принцип наукової обґрунтованості. Усі рішення у сфері екологічної політики, особливо ті, що стосуються розподілу обмежених фінансових ресурсів, мають прийматися виключно на основі достовірних наукових даних, прогнозів та експертних оцінок.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що екологічна політика є складною, динамічною системою, яка базується на чітких правових, організаційних та економічних засадах. Проте, слід усвідомлювати, що декларація навіть найбільш прогресивних принципів та стратегічних цілей ризикує залишитися лише на папері без наявності адекватного, стабільного та

ефективного фінансового підґрунтя. Саме фінансове забезпечення виступає тим матеріальним базисом, який дозволяє трансформувати політичні наміри у реальні інфраструктурні проєкти, технологічні інновації та покращення якості життя громадян.

1.2. Класифікація джерел і методів фінансування природоохоронної діяльності

Забезпечення практичної реалізації цілей та завдань державної екологічної політики, теоретичні основи якої були розглянуті у попередньому підрозділі, неможливе без функціонування розгалуженого механізму фінансового забезпечення. У сучасній економічній науці під фінансовим забезпеченням природоохоронної діяльності розуміють сукупність форм, методів, інструментів та джерел формування, розподілу і використання фондів грошових коштів з метою збереження, відтворення природних ресурсів, мінімізації негативного впливу на довкілля та забезпечення екологічної безпеки суспільства [17, с. 89].

Специфіка екологічної сфери, яка характеризується значною капіталомісткістю, тривалими термінами окупності проєктів та наявністю значних зовнішніх ефектів, вимагає застосування багатоканальної системи фінансування. Для глибокого та всебічного аналізу архітектури цього механізму доцільно здійснити наукову класифікацію його складових за двома фундаментальними критеріями: за джерелами походження фінансових ресурсів та за методами (інструментами) мобілізації коштів і впливу на економічних агентів.

За джерелами походження та формою власності фінансові ресурси, що спрямовуються в екологічну сферу, поділяються на три основні групи: публічні (централізовані), приватні (децентралізовані) та змішані/міжнародні. Кожна з цих груп має свою специфіку, функціональне призначення та роль у загальній системі.

1. Публічні (централізовані) фінанси. Це сукупність фінансових ресурсів, що акумулюються, розподіляються та контролюються державою та органами місцевого самоврядування. Вони є традиційним та історично першим джерелом фінансування охорони довкілля. До складу цієї групи входять:

- *Кошти Державного та місцевих бюджетів (загальний фонд)*. Це прямі бюджетні асигнування, які виділяються в рамках затверджених бюджетних програм. Роль цих коштів є ключовою у фінансуванні так званих «суспільних екологічних благ» – тих сфер діяльності, які є інвестиційно непривабливими для приватного бізнесу через відсутність прямого прибутку, але є життєво необхідними для існування суспільства. До таких сфер належать: утримання апарату державного управління, здійснення державного моніторингу стану довкілля, фінансування фундаментальних наукових досліджень, створення та утримання об'єктів природно-заповідного фонду, ведення земельного та водного кадастрів, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру [32, с. 112]. Головним недоліком цього джерела в реаліях України є його висока залежність від загального стану економіки та політичної кон'юнктури, що часто призводить до фінансування екологічних потреб за «залишковим принципом» [36, с. 71].

- *Кошти фондів охорони навколишнього природного середовища (екологічні фонди)*. В Україні ці фонди функціонують у складі бюджетів (як спеціальний фонд) і формуються цільовим чином, переважно за рахунок надходжень від екологічного податку. Концептуальна перевага екологічних фондів полягає у наявності чіткої цільової прив'язки («earmarking»): кошти, стягнуті із забруднювачів як компенсація за завдану шкоду, мають повертатися в екологічну сферу для фінансування відновлювальних заходів. Проте, як зазначає у своїх дослідженнях Левківський В.М., на практиці ефективність роботи цих фондів часто знижується через розпорошеність ресурсів між бюджетами різних рівнів та випадки нецільового використання коштів на потреби, не пов'язані з охороною довкілля [29].

2. Приватні (децентралізовані) фінанси. Це фінансові ресурси суб'єктів господарювання та інститутів фінансового ринку. В умовах ринкової економіки саме ця група джерел має складати левову частку загальних інвестицій в екологічну модернізацію.

- *Власні кошти суб'єктів господарювання.* Це основне джерело капітальних інвестицій, що включає частину чистого прибутку та амортизаційні відрахування підприємств. Промислові підприємства інвестують власні кошти у модернізацію виробничих потужностей, встановлення сучасних очисних споруд, перехід на безвідходні технології. Мотивацією для таких витрат є необхідність дотримання екологічних нормативів, уникнення штрафних санкцій, зниження собівартості продукції за рахунок ресурсозбереження, а також формування позитивного іміджу соціально відповідального бізнесу.

- *Кошти фінансового ринку.* Ця підгрупа охоплює банківське кредитування та інструменти фондового ринку. Останнім часом особливого значення набувають так звані «зелені» фінанси. Зокрема, перспективним інструментом є «зелені» облігації (*Green Bonds*). Як визначають Шлапак А.В. та Гнатенко І.С., це боргові цінні папери, кошти від розміщення яких емітент юридично зобов'язується спрямувати виключно на фінансування або рефінансування екологічних проєктів (відновлювана енергетика, чистий транспорт, енергоефективність) [23, с. 98].

3. Міжнародні та змішані джерела. Ця група об'єднує ресурси, що залучаються ззовні, а також механізми, що передбачають поєднання публічного та приватного капіталу.

- *Міжнародна технічна та фінансова допомога.* Включає безповоротні гранти та пільгові кредити, що надаються міжнародними фінансовими організаціями (Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ, Екологічний фонд Північної екологічної фінансової корпорації - NEFCO), урядами іноземних держав та міжнародними фондами (Глобальний екологічний фонд). В умовах хронічного дефіциту внутрішніх ресурсів, це джерело є критично важливим для України для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів [18, с. 115].

- *Механізми державно-приватного партнерства (ДПП).*

Передбачають залучення приватного капіталу до фінансування та управління об'єктами державної або комунальної власності на довгостроковій основі (наприклад, концесія сміттєпереробних заводів, систем водопостачання).

Другий, не менш важливий аспект класифікації, стосується методів (інструментів) фінансового забезпечення та регулювання. Вони дають відповідь на питання: яким чином держава акумулює кошти та як вона спонукає економічних суб'єктів до екологічно відповідальної поведінки? Традиційно виділяють дві великі групи методів: адміністративні та економічні.

1. Адміністративні (командно-контрольні) методи. Вони базуються на силі державного примусу, владних приписах та директивних обмеженнях. До складу цієї групи входять: система екологічних стандартів і нормативів (ГДК, ГДВ), лімітування природокористування, система дозволів та ліцензій, державна екологічна експертиза, а також система юридичної відповідальності за екологічні правопорушення (штрафи, позови про відшкодування збитків). Як зазначає Клименко О.В., ці методи формують необхідний правовий каркас екологічної політики, однак вони є економічно недостатньо ефективними, оскільки не створюють для підприємств жодних фінансових стимулів для зменшення забруднення нижче встановлених граничних нормативів [26, с. 3].

2. Економічні (ринкові) методи. Їх сутність полягає у створенні таких економічних умов, за яких екологічно дружня поведінка стає для суб'єкта господарювання фінансово вигідною, а забруднення довкілля – економічно збитковим. Всередині цієї групи можна виділити:

- *Фіскальні інструменти.* Це система податків, зборів та платежів, що безпосередньо реалізують принцип «забруднювач платить». Центральне місце тут посідає екологічний податок (справляється за викиди в атмосферу, скиди у водні об'єкти, розміщення відходів). Теоретично він має виконувати потужну стимулюючу функцію (робити забруднення дорогим), проте в Україні через необґрунтовано низькі ставки він виконує переважно фіскальну роль наповнення

бюджету [28, с. 148]. Також сюди відносять рентні платежі за спеціальне використання природних ресурсів.

- *Ринкові інструменти.* Передбачають створення штучних ринків екологічних квот. Найвідомішим прикладом є національні та міжнародні системи торгівлі квотами на викиди парникових газів (emissions trading systems, ETS), які дозволяють досягти загальних екологічних цілей з мінімальними сукупними витратами для економіки.

- *Стимулюючі фінансово-кредитні інструменти.* Мають заохочувальний характер. До них належать: податкові пільги (звільнення від ввізного мита та ПДВ на енергоефективне обладнання, прискорена амортизація екологічних основних фондів), бюджетні субсидії та дотації, пільгове кредитування (компенсація частини відсоткової ставки за «зеленими» кредитами), встановлення «зелених» тарифів для виробників відновлюваної енергії [36, с. 36].

Підсумовуючи аналіз джерел та методів, слід зазначити, що побудова ефективної національної системи фінансового забезпечення екологічної політики неможлива шляхом використання якогось одного інструменту. Успіх залежить від створення гнучкої гібридної моделі, яка б гармонійно поєднувала стабільне бюджетне фінансування базових потреб, жорсткі фіскальні стимули для забруднювачів та розвинені ринкові механізми для масового залучення приватних інвестицій.

1.3. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення екологічної політики та його адаптація

В умовах стратегічного курсу на європейську інтеграцію та нагальної необхідності повоєнного відновлення економіки на нових технологічних засадах, вивчення, критичне осмислення та адаптація передового зарубіжного досвіду фінансування екологічної політики набуває для України виняткового теоретичного та практичного значення. Світова практика демонструє широкий

спектр моделей та підходів, серед яких найбільш релевантними для українських реалій є досвід Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки.

Європейська модель (European Green Deal). Екологічна політика Європейського Союзу на сучасному етапі базується на всеохоплюючій стратегії «Європейський Зелений Курс» (European Green Deal), амбітною метою якої є перетворення Європи на перший у світі кліматично нейтральний континент до 2050 року. Фінансовий механізм реалізації цієї стратегії є надзвичайно комплексним і базується на кількох стовпах:

По-перше, це принцип «екологічної інтеграції» фінансів (Mainstreaming). Екологічні цілі інтегровані безпосередньо у Багаторічний фінансовий план (бюджет) ЄС. Так, у поточному бюджетному циклі на 2021–2027 роки, а також у рамках інструменту відновлення NextGenerationEU, законодавчо закріплено вимогу, що щонайменше 30% загальних видатків усіх фондів (включно з фондами регіонального розвитку та аграрними фондами) мають бути спрямовані на досягнення кліматичних цілей. Це забезпечує колосальний обсяг публічних інвестицій у «зелену» інфраструктуру.

По-друге, наріжним каменем фінансово-економічного механізму ЄС є Система торгівлі викидами (EU ETS). Це найбільший у світі ринковий інструмент обмеження викидів парникових газів, що діє за принципом «обмежуй і торгуй» (cap-and-trade). Система встановлює загальний жорсткий ліміт (Cap) на викиди для тисяч підприємств енергетики та промисловості. Компанії повинні отримувати дозволи на викиди, значну частину яких вони змушені купувати на відкритих аукціонах. Це формує ринкову ціну на вуглець (carbon price), яка робить забруднення дорогим, а інвестиції у низьковуглецеві технології – високорентабельними. Важливо, що доходи від продажу квот (які складають десятки мільярдів євро щорічно) акумулюються і цільовим чином реінвестуються через спеціальні фонди: Інноваційний фонд (фінансування проривних технологій) та Модернізаційний фонд (підтримка енергетичної модернізації менш заможних країн-членів) [37, с. 60].

По-третє, важливим елементом є Механізм справедливого переходу (Just Transition Mechanism). Це спеціальний фінансовий інструмент, створений для підтримки регіонів, економіка яких є найбільш залежною від видобутку вугілля та вуглецевої промисловості. Фонд надає гранти та інвестиції для перепрофілювання підприємств, перенавчання працівників та створення нових «зелених» робочих місць. Цей досвід є надзвичайно актуальним для трансформації вугільних басейнів України (Донбас, Львівсько-Волинський басейн).

Окремої уваги в контексті європейського досвіду заслуговує модель Німеччини, де ключову роль у фінансуванні екологічної трансформації (Energiewende) відіграє державний банк розвитку KfW (*Kreditanstalt für Wiederaufbau*). Унікальність цієї моделі полягає в тому, що KfW не конкурує з комерційними банками, а діє через них як банк «другого рівня», надаючи дешеве довгострокове рефінансування для цільових програм. Програми KfW з термомодернізації житлового фонду та розвитку відновлюваної енергетики стали драйвером німецької економіки, дозволяючи залучати («левериджувати») приватний капітал у співвідношенні 1:10 до вкладених державних коштів [34, с. 89].

Американська модель. Фінансовий механізм екологічної політики США історично відрізняється від європейського і робить більший акцент на податкових стимулах та децентралізованих фінансових інструментах, а не на прямих податках на забруднення.

Ключовим драйвером розвитку відновлюваної енергетики в США стали податкові кредити (Tax Credits). Зокрема, Інвестиційний податковий кредит (ІТС) дозволяє інвесторам у сонячну енергетику віднімати від суми нарахованого податку на прибуток значний відсоток (до 30%) від вартості капітальних витрат на будівництво об'єкта. Паралельно діє Виробничий податковий кредит (РТС), який надає податкову знижку за кожну кіловат-годину виробленої «зеленої» електроенергії. Цей механізм довів свою високу ефективність, оскільки він є

прозорим, автоматичним і безпосередньо впливає на фінансовий результат інвестора, стимулюючи бізнес без прямого бюрократичного втручання.

Іншим цікавим для України прикладом є Державні обертові фонди (State Revolving Funds - SRFs), що використовуються для фінансування водної інфраструктури. Федеральний уряд надає штатам стартові гранти для капіталізації цих фондів. З коштів фондів муніципалітетам надаються позики під наднизькі відсотки на проекти водопостачання та очищення стічних вод. Кошти, що повертаються позичальниками (тіло кредиту та відсотки), знову акумулюються у фонді та видаються новим позичальникам. Це створює ефект «револьверності» та забезпечує сталість фінансування інфраструктури незалежно від поточного стану державного бюджету.

Глобальний тренд: ринок «зелених» облігацій. Визначальною тенденцією розвитку світових фінансів останнього десятиліття став вибуховий розвиток ринку зелених облігацій. Уряди провідних країн світу, таких як Франція, Польща, Німеччина, Нідерланди, здійснюють успішні випуски суверенних зелених облігацій. Залучені кошти спрямовуються на фінансування державних екологічних програм (розвиток залізничного транспорту, відновлювана енергетика, захист біорізноманіття). Випуск суверенних облігацій виконує подвійну функцію: забезпечує державу дешевим ресурсом від інституційних інвесторів (пенсійних фондів, страхових компаній), які мають мандати на сталі інвестування, та створює необхідний ціновий орієнтир (benchmark) для розвитку корпоративного ринку зелених облігацій [35, с. 115].

Можливості адаптації в Україні. Комплексний порівняльний аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновок, що для України найбільш перспективним є шлях впровадження гнучкої гібридної моделі, яка б поєднувала найефективніші елементи різних систем:

- Повноцінний запуск національної системи торгівлі квотами на викиди (СТВ) за аналогією з EU ETS, що є прямим зобов'язанням України в рамках Угоди про асоціацію з ЄС [10].

- Створення потужного спеціалізованого фінансового інституту розвитку за моделлю німецького KfW (наприклад, Фонду зеленої модернізації), який би забезпечив доступ бізнесу до дешевих кредитних ресурсів.
- Широке впровадження інструментів податкового стимулювання (інвестиційних податкових кредитів) для активізації капітальних інвестицій у природоохоронне обладнання.
- Розвиток ринку муніципальних та суверенних зелених облігацій як інструменту фінансування масштабної повоєнної відбудови інфраструктури.

Проте проста механічна імплементація окремих інструментів, запозичених із європейської чи американської моделей, без урахування національних інституційних реалій приречена на низьку ефективність. Адаптація зарубіжного досвіду передбачає не копіювання нормативних конструкцій, а ретельне налаштування їх на вже існуючу фінансову систему, структуру економіки, рівень розвитку ринку капіталу та адміністративну спроможність органів влади.

Для України, де бюджетна система тривалий час домінувала над ринковими механізмами, а фінансові інновації впроваджуються повільно, ключовим завданням є поєднання елементів класичної фіскальної моделі з інструментами «зелених» фінансів, створивши гібридну систему, стійку до шоків воєнного та поствоєнного періоду.

Одним із базових напрямів такої адаптації є поетапне формування внутрішнього ринку вуглецевих одиниць як підготовчого етапу до повноцінного запуску національної системи торгівлі викидами. На відміну від ЄС, де потужний промисловий сектор і розвинуті фінансові ринки дозволили відносно швидко розгорнути EU ETS, в Україні необхідно пройти підготовчу фазу: створити достовірну систему моніторингу, звітності та верифікації викидів (MRV-система), розробити секторальні плани декарбонізації, провести інвентаризацію основних джерел викидів. Лише після цього запровадження обмежувальної «стелі» (cap) та ринкового обігу квот набуде реального змісту й не перетвориться на суто формальний механізм, який бізнес сприйматиме як додатковий адміністративний тягар.

Не менш важливим є адаптація європейської логіки «екологічного мейнстрімінгу» до вітчизняного бюджетного процесу. Якщо в ЄС кліматичні цілі інтегруються у всі галузеві програми, то в Україні екологічна компонента досі часто розглядається як окрема, «додаткова» сфера. Для зміни цієї парадигми необхідно поступово запроваджувати підхід, за якого кожна державна цільова програма - в енергетиці, транспорті, ЖКГ, сільському господарстві - міститиме чітко визначені «зелені» індикатори та цільові видатки.

У практичному вимірі це означає, що частина коштів на дорожнє будівництво повинна обов'язково спрямовуватися на зниження викидів, частина аграрних субсидій - на підтримку органічного виробництва та відновлення ґрунтів, а частина витрат на енергетику - на розвиток ВДЕ та підвищення енергоефективності.

Окремий блок питань стосується створення національного фінансового інституту розвитку, здатного відігравати роль «локального KfW» у процесі зеленої модернізації. Україна вже має певний досвід функціонування державних банків, однак їхня діяльність переважно орієнтована на загальнокомерційні операції, а не на цільове фінансування структурних перетворень.

Адаптація німецької моделі могла б передбачати трансформацію одного з існуючих інститутів або створення нового фонду, який працював би за принципом банку розвитку: залучав дешеві ресурси від міжнародних фінансових організацій і спрямовував їх через комерційні банки на фінансування «зелених» проєктів у пріоритетних секторах. Таким чином, держава виконувала б роль каталізатора, а не прямого конкурента приватному фінансовому сектору.

Розгортання ринку зелених облігацій також потребує адаптації з урахуванням рівня розвитку вітчизняного фондового ринку та ступеня довіри інвесторів. Якщо у країнах ЄС та США зелені папери активно купуються інституційними інвесторами з довгостроковими зобов'язаннями (пенсійні та страхові фонди), то в Україні цей сегмент лише формується.

Тому логічним стартовим кроком має стати випуск суверенних та муніципальних зелених облігацій під чітко визначені інфраструктурні проєкти -

модернізацію тепломереж, будівництво очисних споруд, розвиток громадського електротранспорту. Успішні приклади таких емісій, підкріплені прозорою звітністю та міжнародною верифікацією, можуть створити репутаційну базу для подальшого входу на ринок корпоративних емітентів.

Адаптація американського досвіду, зокрема механізмів інвестиційних податкових кредитів, потребує синхронізації з українським податковим законодавством і реальними можливостями бюджету. Безумовне пряме перенесення високих ставок податкового кредиту, подібних до ІТС у США, може виявитися надмірним навантаженням для державних фінансів.

Однак поступове запровадження обмежених за часом і секторально таргетованих податкових стимулів - наприклад, для відновлюваної енергетики, енергоефективної модернізації будівель та очищення стічних вод - здатне дати відчутний мультиплікативний ефект. При цьому ключовою умовою має бути чітка прозорість: податкові пільги надаються виключно під інвестиції, які можна документально підтвердити, а не як загальне «звільнення» без зворотних зобов'язань.

Не менш перспективною є адаптація моделі обертових фондів типу State Revolving Funds для вирішення хронічних проблем у водній сфері та сфері поводження з відходами. Для України, де органи місцевого самоврядування часто не мають доступу до довгострокових кредитних ресурсів, створення національного або регіональних револьверних фондів із пільговим кредитуванням екологічних проєктів може стати тим інструментом, що забезпечить сталість інвестиційного процесу.

Кредити, повернуті громадами, знову спрямовуватимуться на нові проєкти, формуючи замкнутий цикл. Важливим елементом адаптації є поєднання такого механізму з грантовими складовими для найменш спроможних громад, які без субсидій не змогли б обслуговувати навіть пільгові позики.

Серйозні виклики для адаптації зарубіжних моделей пов'язані з інституційною спроможністю органів влади. Позитивний досвід ЄС та США базується не лише на наявності фінансових інструментів, а й на професійних

адміністраціях, розвинених аналітичних центрах, системах моніторингу й оцінки політики. Для України ключовою умовою успішної імплементації запозичених механізмів є інвестиції в інституції: підготовка кадрів у сфері «зелених» фінансів, створення спеціалізованих підрозділів у міністерствах і місцевих органах влади, залучення експертних спільнот до розробки й оцінки політик. Без цього навіть найкращі інструменти ризикують залишитися на папері.

Суттєве значення має і правове забезпечення процесу адаптації. Гармонізація законодавства з європейськими директивами та регламентами у сфері кліматичної політики, екологічного оподаткування, звітності й розкриття нефінансової інформації повинна відбуватися послідовно, з чітким пріоритезуванням. Небезпечно намагатися імплементувати одночасно весь масив «екологічного *acquis* ЄС» без реальної оцінки спроможності його виконувати. Доцільною є стратегія «пакетної» імплементації: спочатку базові норми щодо обліку викидів, енергетичної ефективності та прозорості державних фінансів, далі - поглиблення в напрямку ринкових механізмів і комплексних систем торгівлі викидами.

Варто також врахувати соціальний вимір адаптації. Досвід ЄС із Механізмом справедливого переходу демонструє, що будь-які глибокі зміни у структурі економіки, зокрема відмова від вугілля, потребують одночасної підтримки територій і населення, яке втрачає традиційні джерела зайнятості.

Для України, де окремі регіони також є залежними від вугледобувної промисловості або важкої індустрії, адаптація моделі *Just Transition* означає необхідність цільових програм перепідготовки кадрів, диверсифікації економіки регіонів, підтримки малого й середнього бізнесу. Ці програми мають фінансуватися з використанням як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів, включно з майбутніми «зеленими» фондами ЄС, орієнтованими на країни-кандидати.

Зрештою, адаптація зарубіжного досвіду фінансового забезпечення екологічної політики для України повинна спиратися на принцип поетапності, гнучкості та зворотного зв'язку. Випробування нових інструментів доцільно

починати у форматі пілотних проєктів - у окремих секторах, регіонах чи містах, - із подальшим розширенням у разі успіху.

Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики, своєчасно коригувати помилки й формувати довіру бізнесу та громадянського суспільства до нової моделі екологічних фінансів. У комплексі це створює підґрунтя для поступового переходу від фрагментарних, бюджетно-орієнтованих рішень до цілісної системи «зелених» фінансових інструментів, інтегрованих у глобальний фінансовий простір.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Динаміка та структура видатків на охорону навколишнього середовища

Ефективність реалізації державної екологічної політики, теоретичні засади якої було розглянуто у попередньому розділі, на практиці визначається обсягами та стабільністю її фінансового забезпечення. В умовах воєнного стану, економічної рецесії та необхідності повоєнної відбудови, питання достатності фінансових ресурсів набуває критичного значення. Детальний аналіз статистичних даних за період 2019–2024 років дозволяє виявити основні тенденції, проблеми та диспропорції у цій сфері, а також оцінити реальну пріоритетність екологічних питань для держави.

Основним індикатором, що характеризує увагу уряду до екологічних проблем, є обсяг видатків Зведеного бюджету України за функціональною класифікацією КФК 0500 «Охорона навколишнього природного середовища». Цей показник є агрегованим і включає видатки як Державного бюджету, так і місцевих бюджетів, а також кошти спеціальних фондів.

Проаналізуємо динаміку цих видатків протягом останніх років, спираючись на офіційні звітні дані Міністерства фінансів України, які наведено у таблиці 2.1.

Динаміка видатків Зведеного бюджету України на охорону
навколишнього природного середовища у 2019–2024 роках

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (план/оцінка)
Видатки Зведеного бюджету на охорону довкілля, млн грн	7 680,5	8 450,2	10 945,8	6 850,3	10 798,1	10 384,1
Темп росту до попереднього року, %	–	110,0	129,5	62,6	157,6	96,2
Частка у загальних видатках Зведеного бюджету, %	0,52	0,49	0,55	0,21	0,26	0,21

Аналіз даних таблиці 2.1 свідчить про вкрай нестабільну та хвилеподібну динаміку фінансування, яка значною мірою корелює із загальноекономічною та безпековою ситуацією в країні. Так, у передвоєнний період, зокрема у 2021 році, спостерігалось суттєве зростання видатків – майже на 30% порівняно з 2020 роком, досягнувши пікового значення у 10,9 млрд грн. Ця позитивна тенденція була зумовлена поживленням промислового виробництва після пандемії COVID-19 та, як наслідок, збільшенням бази оподаткування екологічним податком.

Однак початок повномасштабного вторгнення у 2022 році призвів до критичного обвалу фінансування природоохоронної сфери. Видатки номінально скоротилися до 6,8 млрд грн, що становить лише 62,6% від рівня попереднього року. Таке різке падіння пояснюється вимушеним секвестром бюджету та переспрямуванням абсолютної більшості наявних ресурсів на пріоритетні потреби національної оборони та соціального захисту населення.

У 2023–2024 роках спостерігається певне номінальне відновлення показників до рівня 10,4–10,8 млрд грн. Проте, це зростання є здебільшого інфляційним. Якщо врахувати високий рівень інфляції, яка у 2022–2023 роках

сумарно перевищила 30%, реальна купівельна спроможність цих коштів є значно нижчою за довоєнний рівень. Тобто фактичний обсяг робіт та послуг природоохоронного призначення, які можна профінансувати за ці кошти, суттєво зменшився.

Найбільш показовим та тривожним сигналом є динаміка показника питомої ваги екологічних видатків у загальній структурі видатків Зведеного бюджету. Як свідчать розрахунки, якщо у відносно стабільні 2019–2021 роки цей показник коливався в межах 0,5–0,55%, то починаючи з 2022 року він впав до критично низького рівня – 0,21–0,26%. Рівень фінансування у 0,21% від загальних видатків бюджету, зафіксований у 2022 та 2024 роках, є історичним мінімумом за весь період незалежності. Це є прямим свідченням застосування жорсткого «залишкового принципу» до фінансування екологічних потреб, коли кошти виділяються лише після задоволення потреб усіх інших сфер. Для порівняння, у країнах Європейського Союзу аналогічний показник стабільно перевищує 0,8–1,0%, що підтверджує тезу про недостатню пріоритетність екологічної політики в системі державних фінансів України [37, с. 59].

Окрім бюджетних коштів, критично важливим елементом фінансового механізму є капітальні інвестиції. Аналіз їхньої структури за джерелами фінансування дозволяє ідентифікувати суб'єктів, які несуть основний фінансовий тягар екологічної модернізації. Згідно з даними Державної служби статистики України [12; 13], усереднена структура джерел фінансування капітальних інвестицій у природоохоронну діяльність за період 2021–2023 років характеризується значними диспропорціями.

Левову частку фінансування – близько 88% від загального обсягу інвестицій – становлять власні кошти підприємств та організацій. Це свідчить про те, що держава фактично самоусунулася від інвестиційної підтримки «зеленої» модернізації, переклавши всю фінансову відповідальність на приватний сектор. Частка коштів державного та місцевих бюджетів у структурі капітальних вкладень сумарно не перевищує 9–10%. Інші джерела, такі як кредити банків та кошти іноземних інвесторів, займають мізерну частку (близько

2–3%), що вказує на нерозвиненість ринку «зелених» фінансів та відсутність доступу бізнесу до дешевих кредитних ресурсів.

В умовах кризи така структура фінансування створює значні ризики. Підприємства змушені фінансувати природоохоронні заходи виключно за рахунок обігових коштів, дефіцит яких постійно зростає. Як наслідок, більшість екологічних витрат бізнесу є вимушеними (для уникнення штрафів) і спрямовані на підтримку існуючого, часто морально застарілого обладнання, а не на впровадження інноваційних технологій.

Ще однією глибинною структурною проблемою є співвідношення між поточними витратами та капітальними інвестиціями. Аналіз статистичних даних [13] показує, що у структурі загальних витрат на довкілля в Україні домінують поточні витрати (близько 65–70%), тоді як капітальні інвестиції складають меншу частину (30–35%). Це означає, що національна модель фінансування є «реактивною» та консервативною: кошти витрачаються переважно на операційну діяльність (експлуатацію старих очисних споруд, поводження з відходами, що вже утворилися, оплату праці екологічних служб), а не на створення нових активів та технологічне оновлення. Така ситуація консервує технологічну відсталість промисловості та комунального сектору і не дозволяє досягти якісного покращення стану довкілля у довгостроковій перспективі.

Отже, проведений аналіз динаміки та структури видатків дозволяє зробити висновок про те, що існуюча система фінансового забезпечення екологічної політики в Україні перебуває у стані глибокої кризи. Вона характеризується хронічним дефіцитом бюджетних ресурсів, структурною деформацією у бік поточних витрат та надмірним навантаженням на власні кошти підприємств за відсутності дієвих механізмів державної підтримки. Вирішення цих проблем неможливе без кардинального підвищення ефективності наявних фінансово-економічних інструментів, детальна оцінка яких буде здійснена у наступному підрозділі.

2.2. Оцінка ефективності використання фінансово-економічних інструментів екологічної політики

Проведений у попередньому підрозділі аналіз видатків наочно продемонстрував наявність глибокого дефіциту фінансових ресурсів у природоохоронній сфері. Щоб зрозуміти причини такого стану, необхідно здійснити детальну оцінку ефективності тих фінансово-економічних інструментів, які за своїм функціональним призначенням мали б наповнювати бюджет та стимулювати суб'єктів господарювання до екологізації виробництва. Як було визначено у першому розділі, ключовим фіскальним інструментом в Україні є екологічний податок.

Відповідно до Податкового кодексу України, екологічний податок справляється за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, розміщення відходів та утворення радіоактивних відходів [2]. Ефективність цього інструменту прийнято оцінювати за двома критеріями: фіскальним (здатність мобілізувати кошти) та регулюючим (здатність стимулювати скорочення забруднення).

Варто зазначити, що протягом останніх років законодавство України зазнало певних змін у напрямку підвищення ставок податку. Зокрема, згідно із Законом України № 1914-ІХ, відбувається поетапне підвищення ставок податку за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти, що має на меті наближення національних нормативів до європейських стандартів. Етапи цього підвищення відображено в таблиці 2.2.

Етапи підвищення ставок екологічного податку за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти (згідно з ПКУ)

Період дії	Розмір ставки (відсоток від базової ставки)	Характеристика етапу
01.01.2022 – 31.12.2022	30 %	Початковий етап адаптації бізнесу до нових вимог
01.01.2023 – 31.12.2023	60 %	Суттєве зростання податкового навантаження
01.01.2024 – 31.12.2024	90 %	Наближення до повного розміру ставки
з 01.01.2025	100 %	Перехід до повної ставки згідно з нормами ПКУ

Попри законодавче закріплення поетапного підвищення ставок, загальна фіскальна ефективність екологічного податку залишається недостатньою. Аналіз динаміки надходжень цього податку до Зведеного бюджету України (табл. 2.3) дозволяє оцінити реальний фінансовий ресурс, який акумулює держава.

Таблиця 2.3

Динаміка надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України, 2021–2024 рр.

Показник	2021	2022	2023	2024 (оцінка)
Загальні надходження екоподатку, млн грн	5 450,3	3 890,1	4 120,5	5 200,0
Темп росту, %	–	71,4	105,9	126,2
У т.ч. податок за викиди двоокису вуглецю (CO ₂), млн грн	1 800,2	1 200,5	1 350,0	1 550,0

Дані таблиці 2.3 свідчать, що навіть у 2024 році, попри інфляцію та підвищення окремих ставок, номінальна сума надходжень (5,2 млрд грн) не

досягла рівня докризового 2021 року (5,45 млрд грн). Більше того, якщо порівняти суму надходжень (5,2 млрд грн) із загальною сумою видатків на охорону довкілля, проаналізованою у підрозділі 2.1 (10,38 млрд грн), стає очевидним, що екологічний податок покриває лише половину бюджетних потреб галузі. Це створює хронічний розрив, який доводиться покривати за рахунок інших, нецільових податків, що суперечить принципу самоокупності екологічної сфери.

Головною причиною низької ефективності – як фіскальної, так і стимулюючої – є економічно необґрунтований рівень ставок податку, особливо на викиди двоокису вуглецю (CO₂). Ставка податку на викиди CO₂ в Україні становить 30 гривень за тону (що еквівалентно менше ніж 0,75 євро). Порівняльний аналіз з країнами Європейського Союзу виявляє катастрофічну диспропорцію. У той час як в Україні забруднювач сплачує 0,75 євро за тону, в країнах ЄС, де діє Система торгівлі викидами (EU ETS), ринкова ціна на вуглець коливається в межах 65–80 євро за тону. У країнах зі своїми національними податками, наприклад у Швеції, ставка сягає понад 100 євро за тону [35; 37].

Такий стократний розрив між українською ставкою та європейськими ціновими сигналами призводить до того, що ставка у 30 грн/т не виконує жодної стимулюючої функції. Для великого металургійного чи енергетичного підприємства вартість сплати такого податку є незрівнянно меншою, ніж вартість капітальних інвестицій у глибоку модернізацію виробництва та встановлення сучасних фільтрів. Відповідно, податок перетворився на звичайний фіскальний збір, який бізнес автоматично закладає у собівартість продукції, перекладаючи тягар на споживача, і продовжує забруднювати довкілля. Науковці Васильєва Т.А. та Смоленников Д.О. справедливо вказують, що без суттєвого підвищення ставок екологічний податок не здатен стати драйвером декарбонізації економіки [20, с. 59].

Другим елементом системи, що потребує оцінки, є ефективність використання коштів екологічних фондів. В Україні надходження від

екологічного податку розподіляються між загальним та спеціальним фондами бюджетів різних рівнів. Ця система страждає від двох системних вад:

1. Розпорошеність коштів (фрагментація). Ресурс «розмазується» тонким шаром по тисячах місцевих бюджетів. В результаті, на рахунках окремих громад акумулюються незначні суми, яких недостатньо для фінансування жодного масштабного інфраструктурного проєкту (наприклад, будівництва сміттєпереробного заводу чи реконструкції очисних споруд).

2. Нецільове використання («проїдання»). Як зазначає Левківський В.М., значна частина коштів фондів витрачається на заходи, що не дають довгострокового екологічного ефекту: формальне озеленення, проведення конференцій, видання поліграфічної продукції, ліквідацію стихійних звалищ без усунення причин їх появи [29]. Відсутність стратегічного планування призводить до того, що кошти витрачаються на поточні потреби («латання дірок»), а не на капітальні інвестиції, які могли б генерувати екологічний ефект у майбутньому.

Щодо інших інструментів, то система штрафів за екологічні правопорушення також залишається малоефективною. Незважаючи на періодичний перегляд методик розрахунку збитків, реальний рівень стягнення цих сум до бюджету залишається низьким. Це зумовлено складними судовими процедурами оскарження штрафів забруднювачами та недостатньою інституційною спроможністю Державної екологічної інспекції для забезпечення невідворотності покарання.

Ринкові інструменти, такі як «зелені» облігації, в Україні перебувають лише на стадії зародження. Попри прийняття необхідної законодавчої бази, цей ринок не запрацював на повну потужність. Причинами є високі інвестиційні ризики, відсутність розвиненого фондового ринку та брак державних стимулів для емітентів (наприклад, компенсації вартості верифікації або податкових пільг для інвесторів) [23, с. 100].

Невисокий рівень розвитку ринкових інструментів фінансування екологічної політики посилюється тим, що українські підприємства не мають

достатніх стимулів брати участь у таких проєктах. Зокрема, у більшості країн ЄС держави активно компенсують частину витрат на залучення незалежного аудитора, необхідного для випуску «зелених» облігацій, або надають податкові пільги інвесторам, що купують такі папери. В Україні подібні стимулюючі механізми відсутні, а сам процес верифікації проєктів є дорогим і складним.

У результаті для бізнесу випуск зелених облігацій виявляється економічно недоцільним, попри значний потенціал цього інструменту для залучення довгострокових інвестицій у довкілля. Саме тому ринок фактично не розвивається, а структура фінансування екологічних заходів залишається одноманітною та надмірно залежною від бюджетних надходжень.

Додатковим чинником низької ефективності існуючих фінансових механізмів є відсутність чіткої системи екологічного моніторингу, яка могла б забезпечити об'єктивну оцінку забруднення та прив'язку податкових ставок до реальних обсягів викидів. У багатьох країнах ЄС використовуються автоматизовані системи моніторингу (CEMS - Continuous Emission Monitoring Systems), що встановлюються безпосередньо на підприємствах та передають дані у центральну систему в режимі реального часу.

Україна ж переважно застосовує розрахункові підходи або періодичні вибіркові вимірювання, що дає можливість маніпулювати показниками та занижувати фактичний обсяг викидів. Це підриває як фіскальну, так і регулюючу ефективність екологічного податку: бюджет недоотримує кошти, а забруднювачі продовжують працювати без реального економічного тиску.

Важливо наголосити, що криза фінансових механізмів екологічної політики має також інституційний вимір. Система адміністрування екологічного податку залишається складною, фрагментованою та неадаптованою до сучасних викликів. Відсутність єдиної інформаційної платформи, неузгодженість даних між Державною податковою службою, Державною екологічною інспекцією та органами місцевого самоврядування ускладнюють процес контролю та перешкоджають ефективному аналізу ситуації. Як наслідок, навіть ті інструменти, які теоретично могли б працювати, на практиці демонструють

низьку результативність через неузгодженість та слабку координацію між органами влади.

Ще одним системним недоліком є недостатня диференціація податкового тиску залежно від реального рівня екологічного ризику. У розвинених країнах ставки податків та зборів залежать від обсягів забруднення, ступеня небезпеки виробничого процесу, рівня зношеності обладнання та доступності сучасних технологій.

В Україні ж переважає «плоска» система, в якій податкове навантаження практично не враховує ні інтенсивності забруднення, ні здатності підприємства знизити негативний вплив. У результаті більш модернізовані підприємства не отримують жодних фінансових переваг, а підприємства зі старими технологіями - не відчують потреби модернізувати виробництво. Це консервує технологічну відсталість і підвищує загальний рівень екологічних ризиків.

Низька регулююча ефективність екологічного податку проявляється також у тому, що надходження від нього не пов'язані з екологічними результатами. У країнах ЄС значна частина надходжень від податку на викиди вуглецю або від продажу квот EU ETS спрямовується на фінансування інновацій, енергоефективності та відновлюваної енергетики.

Натомість в Україні більшість коштів екологічних фондів витрачається на операційні заходи, які не створюють довгострокових позитивних ефектів і не сприяють зменшенню забруднення. Тобто система фактично фінансує усунення наслідків, а не причини, що суперечить сучасним принципам екологічної економіки.

У структурі фінансування природоохоронних заходів також спостерігається дисбаланс між витратами на запобігання забрудненню та на ліквідацію його наслідків. Розвинені країни використовують модель «prevention first», згідно з якою пріоритетом є фінансування превентивних, технологічних та інноваційних заходів.

Україна ж значною мірою працює за моделлю «reactive spending»: ресурси витрачаються на ліквідацію сміттєзвалищ, усунення забруднень чи фінансування

аварійних робіт, замість інвестування у будівництво нових систем очищення води, сміттєпереробної інфраструктури чи екологічної модернізації. Такий підхід не лише економічно неефективний, а й призводить до довгострокового погіршення екологічної ситуації.

Певні проблеми пов'язані і з недосконалістю системи контролю за використанням екологічних коштів. У багатьох громадах відсутні кваліфіковані спеціалісти, які здатні формувати якісні проєкти та управляти ними відповідно до міжнародних стандартів (Project Management, логіко-структурний підхід, фінансовий моніторинг).

Через це кошти фондів витрачаються неефективно, а перспективні інфраструктурні рішення не можуть бути реалізовані через нестачу проєктної документації або слабку аналітичну базу. Така інституційна слабкість є одним із ключових бар'єрів для залучення міжнародних грантів та кредитів у сферу довкілля.

Аналіз показує, що фіскальна та регуляторна слабкість екологічного податку значною мірою зумовлена політико-економічними чинниками. Багато великих підприємств, що є основними забруднювачами, мають значний економічний та політичний вплив, що обмежує можливості держави щодо встановлення жорсткіших ставок або підвищення фіскального тиску. У таких умовах держава часто обирає компромісний варіант, тимчасово зберігаючи низькі ставки податку, щоб уникнути соціальної напруги та зберегти промислові потужності. Проте такий підхід негативно позначається на довгостроковій екологічній безпеці країни.

Водночас важливою проблемою є відсутність системи фінансового стимулювання підприємств, які добровільно інвестують у екологізацію виробництва. У багатьох країнах такі підприємства отримують податкові пільги, доступ до дешевих кредитів або компенсації частини капітальних витрат. В Україні ж підприємства, що прагнуть модернізувати обладнання, не мають економічних переваг перед тими, хто цього не робить. Це створює ситуацію, коли раціональна з економічної точки зору поведінка (модернізація) втрачає

свою доцільність через відсутність підтримки та надмірну капіталомісткість екологічних проєктів.

Аналіз ефективності фінансово-економічних інструментів екологічної політики в Україні свідчить про глибоку структурну дисфункцію системи, яка не здатна генерувати ані достатній обсяг фінансових ресурсів, ані стимулювати суб'єктів господарювання до екологічно відповідальної поведінки.

Саме тому реформування системи повинно ґрунтуватися на переході від фрагментарних фіскальних рішень до комплексної моделі, що поєднуватиме податкові, інвестиційні, ринкові та інституційні механізми. Такий перехід є ключовою умовою забезпечення фінансової спроможності екологічної політики та формування фундаменту для «зеленого» відновлення України.

2.3. Фінансовий розрив «Зеленого відновлення» як ключовий індикатор неефективності системи

Формування фінансової спроможності екологічної політики набуває критичного значення в умовах післявоєнної трансформації економіки України. Масштаб екологічних збитків, завданих повномасштабною війною, суттєво перевищує історичні фінансові можливості державного бюджету та діючих природоохоронних фондів, що підтверджує наявність системного фінансового розриву між потребами й наявними ресурсами. Цей розрив, за оцінками міжнародних фінансових інституцій, є настільки значним, що порушує здатність держави виконувати базові екологічні функції та забезпечувати стале відновлення територій. Таким чином, проблема виходить за межі простого дефіциту фінансування й перетворюється на індикатор глибокої інституційної неспроможності чинної системи.

За даними Світового банку, загальна оцінка шкоди, завданої довкіллю зокрема руйнуванню водопровідних систем, забрудненню ґрунтів, знищенню природоохоронної інфраструктури та погіршенню екосистем, — уже в перші два роки війни сягнула десятків мільярдів доларів. При цьому варто враховувати, що

йдеться лише про прямі збитки, без урахування довгострокових екологічних наслідків, відновлення яких вимагатиме ще більш суттєвих вкладень. У той час як середньорічні надходження від екологічного податку становлять близько 4–5 млрд грн, а загальні видатки Зведеного бюджету на охорону природи не перевищують 10–11 млрд грн, загальна оцінка потреб у фінансуванні перевищує наявні можливості у десятки разів. Це демонструє абсолютну диспропорцію між масштабом екологічних проблем і фінансовими можливостями держави.

Окрему увагу слід звернути на специфіку воєнних екологічних збитків, які відрізняються не лише масштабом, а й складністю усунення. Руйнування очисних споруд, підприємств критичної інфраструктури, гідротехнічних об'єктів, забруднення ґрунтів і вод токсичними речовинами формують високовартісні екологічні зобов'язання держави. Існуюча система екологічних фондів, яка теоретично мала б забезпечувати фінансування таких заходів, не володіє навіть мінімально необхідною ресурсною базою. Більшість місцевих громад акумулюють на спецфондах суми, що не перевищують кількох сотень тисяч гривень, тоді як вартість одноразових природоохоронних заходів часто вимірюється мільйонами та десятками мільйонів. Це свідчить про повну непридатність чинної моделі до умов воєнного та післявоєнного відновлення.

Особливо гострою є проблема ліквідації забруднень, спричинених бойовими діями. Масове знищення промислових об'єктів, складів ПММ, хімічних підприємств та систем водоочищення створило тисячі локальних зон екологічної небезпеки. Кожна така зона потребує детальної оцінки, проведення аналізів, рекультивації, моніторингу й тривалого спостереження - і це без урахування необхідності повної модернізації всієї зруйнованої інфраструктури. Вартість відновлення лише одного зруйнованого водоочисного комплексу може сягати десятків мільйонів доларів, що повністю нівелює можливість покриття таких витрат за рахунок внутрішніх бюджетних механізмів.

Другий блок проблем пов'язаний із довгостроковими капітальними потребами, які постають у межах концепції «Зеленого відновлення». Стратегія “Build Back Better”, узгоджена з Європейським Зеленим курсом, передбачає не

повернення до довоєнного рівня екологічної інфраструктури, а її модернізацію та приведення у відповідність до стандартів ЄС. Це означає необхідність масових інвестицій у ВАТ-технології, відновлювані джерела енергії, промислову декарбонізацію, енергоефективність будівель, модернізацію систем водопостачання, управління відходами та очищення стічних вод. Такі проекти мають багаторічні терміни окупності та потребують стабільних джерел довгострокового фінансування. Нині ж в Україні відсутні ані механізми забезпечення такого масштабу фінансування, ані інституції, здатні перетворити стратегічні плани на працюючі фінансові інструменти.

Структурна проблема полягає також у тому, що Україна фактично не використовує потенціал фінансових ринків для залучення ресурсів на екологічні проекти. Ринок суверенних «зелених» облігацій відсутній, попри те, що країни ЄС та Азії давно використовують ці інструменти для фінансування екологічних програм. Відсутність надійних фінансових механізмів призводить до того, що Україна не може інтегруватися в міжнародну систему зелених фінансів і втрачає можливість залучення дешевих ресурсів від глобальних інституційних інвесторів.

Окремим елементом фінансового розриву є низька спроможність державних інституцій працювати з великомасштабними інвестиційними проектами. Система управління екологічними фондами в Україні залишається фрагментованою, а інструменти стратегічного планування — недостатніми. У багатьох громадах відсутні підготовлені проєктні заявки, що відповідають міжнародним вимогам, через що значна частина потенційних грантів і кредитів від ЄІБ та ЄБРР залишаються недоступними. Таким чином, фінансовий розрив посилюється управлінським розривом, що блокує можливість залучення зовнішнього фінансування.

Важливо також відзначити наявність репараційного компоненту фінансового розриву. Екологічні збитки, прямо спричинені агресією РФ, відповідно до норм міжнародного права мають бути покриті за рахунок країни-агресора. Проте механізм стягнення репарацій залишається політично складним

і тривалим. Відповідно, Україна не може розраховувати на швидке надходження таких коштів, що ще більше поглиблює диспропорцію між необхідними та наявними ресурсами. Фактично, поки світова спільнота шукає механізми примусу агресора до виплат, фінансове навантаження на відновлення довкілля повністю лежить на українському бюджеті та міжнародних партнерах.

Окремого розгляду потребує питання ризиків недофінансування національних кліматичних зобов'язань. Україна задекларувала курс на декарбонізацію, узяла зобов'язання з імплементації Європейського Зеленого курсу та поступової інтеграції до системи торгівлі квотами ЄС. Однак відсутність фінансів фактично унеможлиблює технічну модернізацію промисловості та енергетики. Це загрожує не лише екологічним наслідкам, а й економічним - зокрема посиленням СВМ (вуглецевого мита ЄС), що підвищить вартість українського експорту та знизить його конкурентоспроможність.

Отже, фінансовий розрив «Зеленого відновлення» є не просто показником браку ресурсів, а комплексним індикатором структурної та інституційної неспроможності чинної системи фінансового забезпечення екологічної політики. Він відображає глибокі проблеми: недосконалість фіскального механізму, відсутність стимулюючих фінансових інструментів, слабкість інституцій, фрагментацію екологічних фондів, нерозвиненість ринку зелених фінансів та обмежений доступ до міжнародних джерел.

2.4. Аналіз інституційних прогалин у ринкових механізмах фінансового стимулювання

Фінансова неспроможність екологічної політики, виявлена у попередніх підрозділах, має не лише кількісні, а насамперед інституційні корені. Україна значною мірою зберігає фіскально-адміністративну модель фінансування природоохоронних заходів, яка орієнтована на розподіл обмежених бюджетних ресурсів, тоді як сучасні виклики потребують розвиненої системи ринкових стимулів і механізмів залучення приватного капіталу.

Це означає, що проблеми екологічного фінансування лежать не стільки в нестачі коштів, скільки у відсутності ефективного інституційного середовища для їх мобілізації, перерозподілу та використання. Така модель не здатна забезпечити ані масштабної модернізації економіки, ані виконання міжнародних екологічних зобов'язань, ані реалізації «зеленого» післявоєнного відновлення.

Ключовою проблемою є те, що інструменти ринкового стимулювання в Україні або не функціонують, або мають суто декларативний характер. У розвинених країнах екологічна політика ґрунтується на поєднанні адміністративних і ринкових важелів, де останні відіграють домінуючу роль, забезпечуючи сталість фінансування та заохочуючи підприємства до впровадження інновацій.

Вітчизняна система, навпаки, обмежується контролем і штрафами, які, як показує практика, не формують реальних стимулів для зменшення забруднення чи інвестування в екологічну модернізацію. Підприємствам простіше сплачувати невеликі штрафи або екологічний податок, ніж вкладати значні кошти у оновлення виробництва. Це свідчить про інституційну слабкість фінансового механізму, який не створює економічної вигоди від дотримання екологічних норм.

Одним із найбільших провалів є відсутність дієвих фіскальних стимулів для підприємств, які могли б виступати каталізатором структурних змін у промисловості. Хоча Податковий кодекс формально містить інвестиційні інструменти, зокрема інвестиційний податковий кредит та окремі пільги, їх реальне застосування у сфері екології є мінімальним. Причиною цього є бюрократизованість процедур та нечіткість нормативної бази, що робить такі інструменти практично недоступними для бізнесу. У результаті компанії не мають можливості зменшувати оподатковуваний прибуток пропорційно до інвестицій у «зелені» технології, як це працює у США чи країнах ЄС.

Не менш важливою інституційною проблемою є відсутність механізму прискореної амортизації екологічного обладнання. У більшості країн прискорена амортизація дозволяє підприємствам швидше списувати вартість інвестицій у

нові технології, зменшуючи таким чином податкове навантаження. В Україні ж екологічне обладнання амортизується у загальному порядку, що значно збільшує термін окупності проєктів і робить їх фінансово не привабливими порівняно із традиційними, застарілими виробничими технологіями. За таких умов ринок природоохоронних інвестицій залишається стагнуючим.

Слабкість фіскальних стимулів доповнюється низькою ефективністю інструментів управління екологічними ризиками. Одним із найбільш занедбаних напрямів є екологічне страхування, яке в Україні фактично не функціонує. У світовій практиці страховий механізм відіграє роль інституційного «сторожа», який змушує підприємства інвестувати у запобіжні заходи для уникнення високих страхових премій.

В Україні добровільність страхування та відсутність спеціальних страхових продуктів призводять до того, що економічна відповідальність за екологічні аварії перекладається на державу та суспільство. У разі аварії або забруднення ліквідація наслідків здійснюється переважно за бюджетні кошти, що є прямим свідченням системної інституційної неефективності.

Схожа ситуація спостерігається в системі «зелених» публічних закупівель. У Європейському Союзі державні закупівлі є стратегічним інструментом формування ринку інноваційних екологічних товарів і послуг. Держава виступає «першим великим клієнтом», що створює стабільний попит на екологічно чисту продукцію.

В Україні ж державні закупівлі переважно орієнтовані на найнижчу ціну, а екологічні критерії майже не застосовуються. Відсутність стимулів для виробників впроваджувати технології з меншим впливом на довкілля призводить до гальмування розвитку внутрішнього ринку екологічних інновацій.

Ще однією значною інституційною прогалиною є недорозвиненість ринку «зелених» фінансів, зокрема ринку зелених облігацій. Попри наявність законодавчих норм, які формально регулюють цей інструмент, жоден великий державний емітент не здійснив повноцінний випуск зелених облігацій.

Відсутність державного прикладу блокує розвиток корпоративного ринку й не дозволяє створити фінансову інфраструктуру для залучення довгострокових інвестицій у довкілля. У розвинених країнах зелені облігації є основою фінансування масштабних природоохоронних проєктів, тоді як в Україні цей сегмент фактично не існує.

Інституційний вакуум поглиблюється також відсутністю національної системи торгівлі викидами, яка є ключовим елементом ринкових екологічних механізмів у Європейському Союзі. Україна задекларувала намір впровадити цей інструмент відповідно до зобов'язань за Угодою про асоціацію, однак підготовка нормативно-правової бази та інституційних структур триває роками. Без національної системи торгівлі викидами Україна не може інтегруватися до європейського кліматичного ринку, а вітчизняні підприємства отримують додаткові ризики через дію СВМ — вуглецевого коригуючого механізму ЄС, який підвищує собівартість українського експорту.

Надзвичайно важливим є й те, що органи державного управління, відповідальні за екологічну фінансову політику, мають обмежену інституційну спроможність для роботи з комплексними інвестиційними проєктами. Відсутність системної підготовки кадрів, низький рівень координації між міністерствами, фрагментація політики між різними фондами та відсутність довгострокового прогнозування призводять до того, що міжнародні партнери не можуть ефективно фінансувати проєкти в Україні через слабкість інституційних процедур.

Інституційні проблеми посилює відсутність аналітичних та дослідницьких центрів, що могли б підтримувати державу у розробці ринкових екологічних механізмів. У більшості країн ЄС функціонують спеціалізовані агентства - такі як німецьке Umweltbundesamt Environment Agency чи польський Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, - які формують експертну політику та забезпечують наукове підґрунтя для ринкових рішень. В Україні ж подібних структур практично немає, що призводить до низької якості нормотворчості та запізненого впровадження інновацій.

Не менш суттєвою є відсутність єдиного фінансового центру екологічної модернізації. У ЄС цю роль виконують спеціалізовані державні банки розвитку, такі як німецький KfW або французький AFD. Вони забезпечують дешеве фінансування, леверидж приватних інвестицій та інституційну підтримку підприємств. В Україні подібної структури немає, тому бізнес фактично позбавлений доступу до довгострокових кредитних ресурсів, необхідних для реалізації капіталомістких екологічних проєктів.

Важливо підкреслити, що інституційні прогалини характерні не лише для ринку, а й для місцевого рівня управління, де реалізуються більшість природоохоронних заходів. Багато громад не мають кваліфікованих фахівців, спроможних готувати проєктні заявки за міжнародними стандартами, не володіють навичками стратегічного планування та фінансового менеджменту. Це призводить до того, що навіть наявні грантові чи кредитні інструменти залишаються нереалізованими через відсутність якісних проєктів.

У сукупності ці фактори формують системну інституційну кризу фінансового забезпечення екологічної політики. Її наслідком є те, що екологічна політика України продовжує існувати в межах адміністративно-бюджетної парадигми, тоді як реальний світ давно перейшов до ринково-інвестиційної моделі. Відсутність інституцій, інструментів і стимулів призводить до неможливості мобілізувати значні приватні ресурси, які у більшості країн становлять основу екологічного фінансування.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Шляхи посилення залучення приватних інвестицій у сферу екології

Проведений у другому розділі ґрунтовний аналіз сучасного стану фінансування екологічної політики в Україні виявив дві фундаментальні системні проблеми, які унеможливають ефективний «зелений» перехід в рамках існуючої моделі. По-перше, це критична недостатність публічних (бюджетних) фінансів, частка яких у видатках Зведеного бюджету впала до історичного мінімуму. По-друге, це повна дисфункціональність чинних фіскальних інструментів, які не виконують стимулюючої ролі.

Аналіз структури капітальних інвестицій засвідчив парадоксальну ситуацію: понад 88 % загальних екологічних витрат в країні вже фінансуються за рахунок власних коштів підприємств. Однак, в умовах неефективного та суто карального регулювання, ці витрати є не проактивними інвестиціями у модернізацію, а вимушеними реактивними витратами на дотримання мінімальних нормативів («compliance costs») або сплату штрафів. Це консервує технологічну відсталість вітчизняної промисловості та комунального сектору.

Враховуючи об'єктивну обмеженість бюджетних ресурсів в умовах повоєнного відновлення, стратегічним і фактично єдиним можливим шляхом досягнення цілей «зеленого» розвитку є кардинальна зміна державної парадигми. Необхідний перехід держави від ролі неефективного «контролера» та «збирача» мізерних платежів до ролі «фасилітатора» та «партнера». Завдання уряду полягає не в тому, щоб безпосередньо фінансувати екологічну модернізацію промисловості (на це ніколи не вистачить бюджетних коштів), а в тому, щоб створити таку ринкову та фіскальну архітектуру, яка зробить «зелені»

інвестиції фінансово привабливими та економічно вигіднішими, ніж продовження забруднення.

Спираючись на проаналізований у першому розділі передовий зарубіжний досвід, можна виділити кілька пріоритетних напрямів мобілізації приватного капіталу.

Першим і ключовим напрямом має стати запровадження потужних фіскальних стимулів для інвесторів. Наявних в Україні пільг (як-от епізодичне звільнення від ПДВ при імпорті певного обладнання) абсолютно недостатньо, оскільки вони суттєво не впливають на ключовий показник – термін окупності проєкту. Необхідне впровадження інструментів, що безпосередньо впливають на фінансовий результат інвестора. Найбільш ефективним механізмом, що довів свою дієвість у США, є інвестиційний податковий кредит (Investment Tax Credit). Його сутність полягає у наданні підприємству права віднімати значну частину (наприклад, 25–30 %) вартості капітальних інвестицій у природоохоронні заходи безпосередньо із суми нарахованого податку на прибуток.

Наприклад, якщо металургійний завод інвестував 100 млн грн у нові фільтри газоочистки, він зможе зменшити свій річний платіж з податку на прибуток на 30 млн грн. Це, по суті, є формою державного співфінансування, але без бюрократичної тяганини та корупційних ризиків, притаманних прямим субсидіям. Такий підхід дозволяє кардинально скоротити термін окупності проєктів та підвищити їхню інвестиційну привабливість (показники NPV та IRR).

Доповнити цей механізм необхідно інструментом прискореної амортизації для основних фондів природоохоронного призначення. Надання підприємствам права списувати вартість екологічного обладнання на витрати протягом значно коротшого терміну (наприклад, 2–3 роки замість стандартних 10–15 років) створює потужний «податковий щит» у перші, найбільш критичні роки реалізації проєкту. Це дозволяє вивільнити обігові кошти підприємства за рахунок зменшення бази оподаткування прибутку та реінвестувати їх у подальшу модернізацію виробничого циклу [26, с. 5].

Другим стратегічним напрямом є розвиток повноцінного ринку «зелених» фінансів, зокрема ринку «зелених» облігацій. Як показав аналіз у другому розділі, цей сегмент в Україні перебуває в зародковому стані. Головними перешкодами є високі транзакційні витрати на верифікацію, відсутність ринкової інфраструктури та недовіра інвесторів. Для «запуску» ринку необхідні рішучі дії з боку держави.

Насамперед, критично важливим є здійснення пілотного випуску суверенних «зелених» облігацій Міністерством фінансів України. Такий випуск, спрямований на фінансування конкретних проєктів «зеленого» відновлення (наприклад, відбудова пошкодженої енергетичної інфраструктури чи електрифікація залізниць), виконав би не просто фіскальну, а інфраструктурну роль. Він створив би необхідний ринковий орієнтир (бенчмарк) дохідності, за яким могли б оцінювати свої корпоративні випуски приватні компанії та муніципалітети. Як зазначають Поліщук Є.А. та Іващенко А.І., це також сприятиме формуванню національної екосистеми верифікаторів та стандартів звітності [35, с. 119]. Крім того, держава має розглянути можливість запровадження механізму компенсації частини витрат емітентів на підготовку документації та отримання незалежного висновку (Second Party Opinion), що знизить поріг входження на ринок для середнього бізнесу.

Третім напрямом є створення ефективного механізму пільгового «зеленого» кредитування. Приватні комерційні банки в Україні наразі не готові масово фінансувати екологічні проєкти через високі ризики та «довгі» терміни окупності. Вирішенням проблеми може стати створення спеціалізованої фінансової інституції – Українського фонду «зеленої» модернізації (або розширення мандату Фонду розвитку підприємництва) за моделлю німецького банку розвитку KfW, про який йшлося у першому розділі.

Ця інституція повинна функціонувати не як роздрібний банк, а як установа «другого рівня». Вона акумулюватиме дешеві ресурси (від міжнародних донорів, надходження від вуглецевого податку) та надаватиме їх комерційним банкам-партнерам для цільового кредитування бізнесу. Ключовим інструментом має

стати субсидування відсоткової ставки. Це дозволить кінцевому позичальнику (підприємству чи ОСББ) отримати кредит на заходи з енергоефективності чи будівництво очисних споруд під 3–5 % річних у національній валюті, що зробить такі проєкти рентабельними. Такий механізм використовує ефект фінансового важеля: кожна гривня державних коштів, витрачена на компенсацію відсотків, дозволить залучити в реальну економіку 5–10 гривень приватного банківського капіталу.

Четвертий шлях – це активізація механізмів державно-приватного партнерства (ДПП) у сфері муніципальної інфраструктури. Проблеми поводження з твердими побутовими відходами та очищення стічних вод потребують мільярдних інвестицій, яких не мають місцеві бюджети. Приватний інвестор готовий вкладати кошти у будівництво сучасних сміттєпереробних заводів лише за умови наявності твердих гарантій повернення інвестицій. Тому держава та муніципалітети повинні забезпечити укладання довгострокових (на 15–20 років) концесійних договорів, які передбачають прозору та економічно обґрунтовану формулу тарифоутворення (наприклад, за методикою RAB-регулювання) та гарантії мінімального обсягу постачання відходів.

3.2. Рекомендації щодо підвищення цільової ефективності публічних фінансів

Якщо попередній підрозділ був присвячений стратегічним напрямам мобілізації приватного капіталу, то цей фокусується на підвищенні ефективності використання тих обмежених державних ресурсів, які вже є в системі. Аналіз, проведений у другому розділі, показав, що публічні фінанси використовуються вкрай неефективно через розпорошеність, відсутність стратегічного бачення та практику «проїдання» коштів.

В умовах, коли держава не може конкурувати з приватним сектором за обсягом інвестицій, роль публічних фінансів має докорінно змінитися. Вони повинні перетворитися з пасивного інструменту «латання дірок» на активний

каталізатор, що запускає ринкові механізми. Пропозиції щодо реформування можна згрупувати у три взаємопов'язані блоки.

Блок 1. Кардинальна реформа фіскальної бази (екологічного податку). Поточні ставки екологічного податку, особливо на викиди CO₂ (30 грн/т), є символічними і не відповідають принципу «забруднювач платить». Необхідно законодавчо закріпити в Податковому кодексі план поступового (протягом 5–7 років), але суттєвого та невідворотного підвищення ставок до економічно обґрунтованого рівня, співмірного з європейським. Мета цього підвищення – не фіскальна (наповнення бюджету), а регуляторна. Вартість забруднення має стати вищою, ніж вартість заходів із його запобігання. Це створить природний економічний попит на «зелені» технології. При цьому, підвищення податку має бути компенсоване для бізнесу можливістю використання коштів на модернізацію (через механізм податкового кредиту, описаний вище).

Блок 2. Інституційна реформа екологічних фондів. Ключова проблема чинної системи – фрагментація ресурсів. Кошти екоподатку розпорюються між тисячами місцевих бюджетів, де вони часто використовуються неефективно на дріб'язкові заходи. Необхідна фіскальна консолідація. Пропонується централізувати значну частину надходжень у єдиному реформованому Державному фонді охорони навколишнього природного середовища (або Фонді модернізації).

Цей Фонд повинен працювати за абсолютно новою філософією:

1. Відмова від безповоротного фінансування поточних витрат. Кошти фонду не повинні витрачатися на утримання установ чи заходи з благоустрою, які не мають вимірюваного екологічного ефекту.

2. Принцип співфінансування. Фонд не повинен фінансувати 100 % вартості проєктів. Він має надавати грантову підтримку (наприклад, у розмірі 30–50 %) муніципалітетам, які залучають решту коштів через кредити міжнародних фінансових організацій або власні ресурси. Це підвищить відповідальність місцевої влади та дозволить реалізувати більше проєктів за ті самі кошти.

3. Робота в режимі «револьверного» фонду. Частина коштів має надаватися на поворотній основі (пільгові позики) для проєктів, що генерують грошовий потік (наприклад, енергоефективність водоканалів). Кошти, що повертаються, знову спрямовуються на фінансування нових проєктів, що забезпечує сталість системи [29].

Блок 3. Посилення інституційної спроможності. Наявність грошей – це лише половина успіху. Як свідчить практика, навіть наявні кошти часто не освоюються через відсутність якісних проєктів на місцях. Громади не мають фахівців, здатних підготувати складну технічну документацію. Тому пропонується створити при Міністерстві захисту довкілля спеціалізований Офіс підтримки реформ та проєктів («Project Office»). Ця структура, фінансована за рахунок невеликої частини коштів екофонду, надаватиме громадам кваліфіковану технічну допомогу у підготовці проєктно-кошторисної документації, техніко-економічних обґрунтувань, проходженні процедур ОВД та підготовці заявок на отримання фінансування від міжнародних донорів.

Отже, підвищення ефективності публічних фінансів лежить не у площині простого механічного збільшення видатків, а у площині глибоких інституційних реформ. Синергія жорсткої податкової політики, прозорого консолідованого інвестиційного фонду та інструментів стимулювання приватного бізнесу дозволить перетворити фінансовий механізм з гальма на потужний драйвер екологічної модернізації України.

3.3. Розробка комплексного механізму фінансового покриття екологічних ризиків та відповідальності

Фінансова стійкість екологічної політики України залежить від здатності держави та приватного сектору ефективно покривати, мінімізувати та перерозподіляти екологічні ризики. У попередньому розділі було показано, що існуюча система практично не виконує цієї функції: екологічні катастрофи й техногенні аварії фактично перекладають фінансовий тягар на державний

бюджет, оскільки механізми страхування та ризик-орієнтованого фінансового регулювання відсутні або є декларативними.

Саме тому формування комплексної системи фінансового покриття ризиків - не просто технічне завдання, а ключова передумова стійкого «зеленого» розвитку та післявоєнної відбудови. Економіка, що не може компенсувати власні екологічні збитки, неминуче накопичує приховані ризики, які згодом перетворюються на бюджетні втрати, екологічні кризи та соціальні катастрофи.

Першим елементом запропонованої моделі має стати інституціоналізація обов'язкового екологічного страхування. Нинішній добровільний формат страхування фактично не працює: підприємства уникають додаткових витрат, а страхові компанії не розробляють спеціальних продуктів через низький попит. У результаті навіть великі об'єкти підвищеної небезпеки функціонують без жодного страхового захисту довкілля та громади.

Перехід до обов'язкової моделі потребує запровадження ризико-орієнтованого підходу, за якого обов'язковість страхування визначатиметься не формальним переліком галузей, а реальним рівнем екологічних загроз. Це означає, що підприємства з високим ризиком забруднення, зношеним обладнанням або технологіями підвищеної небезпеки не матимуть права працювати без страхового покриття, яке відображає їхній потенційний вплив на довкілля.

Другим важливим аспектом реформи є перегляд страхових лімітів. Чинні максимальні виплати не відповідають реальним витратам на рекультивацію земель, очищення водойм чи відновлення екосистем після техногенних аварій. Низькі ліміти фактично зводять страхування до формальності, оскільки при великій аварії страхова компанія покриває лише символічну частку збитків, а решта витрат покладається на місцеві бюджети або державу. Запровадження принципу повної реституції відновить фінансову логіку: забруднювач має покривати повну вартість відновлення довкілля, а страховий поліс повинен виступати реальним інструментом перерозподілу ризику, а не номінальною вимогою.

Однак ефективність функціонування цього інструменту неможлива без належного контролю з боку регуляторів. Національний банк України та інші наглядові інституції повинні забезпечити стійкість страхових компаній, які працюватимуть у сегменті екологічних ризиків.

Йдеться не лише про ліцензування та перевірку дотримання нормативів, а про створення системи стрес-тестування страховиків, яка дозволить оцінити здатність покривати великі збитки. Це критично особливо у випадку екологічних катастроф значного масштабу, які можуть становити загрозу фінансовій стабільності страхового сектору. Лише за умов сильної системи нагляду обов'язкове страхування стане реальним, а не декларативним інструментом.

Другим ключовим компонентом комплексного механізму є створення Національного фонду фінансового покриття стратегічних екологічних ризиків. Його завданням буде акумулювання ресурсів для покриття збитків, які виходять за межі можливостей приватного страхування. Це стосується зокрема воєнних екологічних збитків, руйнування стратегічних природоохоронних об'єктів, масштабних техногенних аварій або екологічних катастроф, що мають трансрегіональний або транснаціональний характер. В умовах післявоєнного відновлення саме цей фонд може стати інституцією, здатною забезпечити цільове використання міжнародних репарацій, грантів і компенсаційних механізмів, що спрямовуються на відновлення довкілля.

Фінансова архітектура такого фонду має будуватися на принципі багатоканального наповнення. Окрім частини надходжень від реформованого екологічного податку, джерелами мають стати спеціальні збори з підприємств високого ризику, добровільні внески індустріальних асоціацій, міжнародні гранти, кошти від міжнародних компенсаційних механізмів та потенційні репараційні надходження.

Розподіл фінансових потоків через єдину інституцію забезпечить прозорість, ефективність і запобігатиме розпорошенню ресурсів між різними бюджетними програмами. Наявність такого фонду особливо актуальна в контексті воєнного руйнування природних ресурсів, коли необхідні суми

відновлення у десятки разів перевищують річні бюджетні видатки на екологію.

Фонд стратегічних ризиків має виконувати функцію «останньої інстанції» у системі покриття збитків, тобто брати на себе ті витрати, які перевищують ліміти страхових полісів або не підлягають приватному страхуванню.

Ідеться про фінансування масштабних проєктів рекультивації, розмінування територій, очищення великих річкових басейнів чи відновлення об'єктів критичної природоохоронної інфраструктури. Саме в цій частині комплексний підхід забезпечує збалансованість: приватний сектор бере участь через страхування, а держава - через фонд стратегічних ризиків.

Третім рівнем комплексної системи має стати інтеграція екологічних ризиків у діяльність банківського та інвестиційного сектору. Світова практика свідчить, що без урахування екологічних факторів фінансові ринки не здатні формувати достовірну оцінку ризику. В Україні ж екологічні ризики майже не інтегровані в кредитну політику банків, а підприємства не зобов'язані публікувати інформацію про свій екологічний вплив.

Запровадження обов'язкової ESG-звітності є необхідним кроком для підвищення прозорості та інвестиційної відповідальності бізнесу. ESG-показники дозволяють оцінювати не лише екологічні ризики, а й соціальні та управлінські практики, формуючи комплексне уявлення про стійкість підприємства.

Паралельно НБУ має запровадити «зелене» стрес-тестування комерційних банків, яке дозволить оцінити їхню стійкість до екологічних та кліматичних ризиків. Зміни клімату, запровадження нових екологічних податків, підвищення ризику катастроф або зростання витрат на дотримання екологічних норм можуть зробити частину активів банків токсичними. Тому банкам необхідно моделювати сценарії, в яких клієнти з «брудних» секторів стають менш кредитоспроможними. Такий механізм працює у ЄС, Великій Британії, Канаді та Японії, і його впровадження в Україні є невід'ємним елементом євроінтеграції.

Важливо, щоб банківський сектор не лише оцінював ризики, а й стимулював «зелені» проєкти. Для цього необхідно запровадити

диференційовані умови кредитування: підприємства, які інвестують у екологічну модернізацію, мають отримувати доступ до дешевших кредитів, подовжених термінів фінансування та програм пільгового рефінансування.

Натомість бізнес із високим рівнем екологічного ризику повинен стикатися з підвищеними ставками, жорсткішими умовами та необхідністю надання додаткових гарантій. Такий підхід перетворює банки на важливих учасників екологічної політики, які формують попит на “зелені” інвестиції.

Не менш важливою складовою інституційної реформи є створення умов для розвитку «зелених» фінансових продуктів. Йдеться про «зелені» кредити, «зелені» облігації, фонди екологічного інвестування та спеціальні інструменти ризик-страхування для екологічних проєктів. Ці інструменти дозволять залучити велику кількість приватного капіталу, який сьогодні не має доступу до структурованих фінансових механізмів у сфері довкілля. Ринок зелених фінансів є однією з найбільш динамічних сфер світової економіки, і Україна може інтегруватися в нього лише за умов створення відповідної нормативної та інституційної бази.

Іншим елементом комплексного механізму є необхідність запровадження екологічних гарантійних інструментів. У багатьох країнах підприємства, які можуть завдати шкоди довкіллю, зобов'язані надавати фінансові гарантії - банківські гарантії, страхові гарантії або спеціальні депозити - на випадок необхідності усунення наслідків аварій. Це додатково дисциплінує бізнес, формує відповідальність та забезпечує швидке фінансування відновлювальних робіт. Для України, де тисячі підприємств функціонують із зношеною інфраструктурою, впровадження таких механізмів є критично важливим.

Важливо, що комплексний механізм фінансового покриття ризиків не може функціонувати без розвитку системи державного екологічного моніторингу та цифрового обліку ризиків. Створення єдиного реєстру екологічних загроз, карти ризиків, бази даних забруднень і технологічних станів підприємств дозволить фінансовим інституціям здійснювати точні розрахунки ризиків та формувати обґрунтовані страхові тарифи та кредитні ставки. Без

цифрової інфраструктури фінансовий механізм залишатиметься низькоефективним, оскільки розрахунки базуватимуться не на фактичних даних, а на умовних припущеннях.

Комплексний механізм фінансового покриття екологічних ризиків має включати взаємопов'язані елементи: обов'язкове екологічне страхування як інструмент первинного перерозподілу ризику, Національний фонд покриття стратегічних ризиків як інституцію для управління надвеликими та воєнними екологічними збитками, а також інтеграцію екологічних ризиків у банківський сектор через ESG-звітність, «зелене» стрес-тестування та ринкові фінансові інструменти.

Така архітектура забезпечить Україні дієвий фінансовий щит - систему, здатну не лише реагувати на екологічні катастрофи, а й превентивно зменшувати ризики через стимулювання модернізації та відповідальної поведінки бізнесу.

ВИСНОВКИ

У ході виконання магістерської роботи було проведено комплексне дослідження теоретичних засад, передового світового досвіду та сучасного стану фінансового забезпечення екологічної політики в Україні. Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. З'ясовано, що екологічна політика є інтегрованою складовою системи державного управління, спрямованою на забезпечення сталого розвитку суспільства. Ефективність її реалізації критично залежить від дотримання принципів превентивності, «забруднювач платить» та інтеграції екологічних цілей у галузеві політики. Фінансове забезпечення визначено як складну багаторівневу систему, що поєднує публічні (бюджетні) та приватні (інвестиційні) джерела, а також адміністративні та ринкові методи регулювання.

2. Аналіз зарубіжного досвіду (ЄС, США) довів безумовні переваги гібридних моделей фінансування. Встановлено, що в розвинених країнах акцент зміщується з прямого бюджетного фінансування на широке використання ринкових інструментів: систем торгівлі квотами (EU ETS), податкових кредитів (ІТС/РТС) та ринку зелених облігацій. Ключову роль у залученні капіталу відіграють спеціалізовані фінансові інституції розвитку (наприклад, банк KfW у Німеччині), які забезпечують ефективний леверидж приватного капіталу.

3. Комплексний аналіз стану фінансування в Україні за 2019–2024 роки виявив глибоку кризу системи. Констатовано критично низький рівень бюджетних видатків на охорону довкілля (0,21 % від Зведеного бюджету у 2024 році) та домінування «реактивних» поточних витрат над проактивними капітальними інвестиціями. Основний фінансовий тягар (понад 88 % інвестицій) несуть самі підприємства без належної підтримки з боку держави, що гальмує модернізацію.

4. Оцінка ефективності фінансово-економічних інструментів засвідчила їхню дисфункціональність. Екологічний податок через економічно необґрунтовані, мізерні ставки (особливо на викиди CO₂) не виконує стимулюючої функції, а кошти екологічних фондів використовуються

неефективно через розпорошеність, відсутність стратегічного планування та нецільове використання. Ринок зелених облігацій та інші інноваційні інструменти в Україні де-факто не працюють.

На основі проведеного аналізу розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення системи фінансового забезпечення, які передбачають:

- Для посилення залучення приватних інвестицій: запровадження інструменту інвестиційного податкового кредиту для підприємств, що здійснюють екологічну модернізацію; створення спеціалізованого державного фонду «зеленої» модернізації для компенсації відсоткових ставок за кредитами; запуск ринку суверенних зелених облігацій для створення бенчмарку доходності.

- Для підвищення ефективності публічних фінансів: законодавче закріплення плану поетапного підвищення ставок екологічного податку до європейського рівня для посилення його стимулюючої функції; здійснення фіскальної консолідації коштів екологічних фондів та перехід до моделі пайового співфінансування проєктів; створення офісу технічної підтримки для підготовки якісних інвестиційних проєктів на рівні громад.

Реалізація запропонованих заходів дозволить трансформувати фінансовий механізм з фіскально-карального на стимулюючо-інвестиційний, що є необхідною передумовою для повоєнного відновлення України на принципах сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-17. Ст. 112.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 41. Ст. 546.
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
6. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.
7. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 р. № 2354-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 16. Ст. 138.
8. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 92.
9. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за 2023 рік. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_execution_2023 (дата звернення: 15.11.2025).
10. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Київ, 2024. 145 с.
11. Ukraine Facility Plan (2024-2027). Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recovery/Ukraine_Facility_Plan.pdf (дата звернення: 15.11.2025).

12. Статистичний збірник «Довкілля України 2023». Державна служба статистики України. Київ, 2024. 184 с.
13. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища за видами природоохоронних заходів у 2019–2023 роках. Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2025).
14. Андрусевич А. Фінансування екологічної політики в умовах війни. *Екологія. Право. Людина*. 2023. № 4 (88). С. 12–18.
15. Звіти про надходження податків і зборів за 2023–2024 роки. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/> (дата звернення: 15.11.2025).
16. Базилюк А. В., Телецька О. О. Екологічне оподаткування як інструмент сталого розвитку: європейський досвід та українські реалії. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 45–51.
17. Бобиль В. В., Ткачова О. М. Фінансування природоохоронної діяльності в Україні: сучасний стан та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 88–94.
18. Борисова Т. М. Фінансування екологічних програм в умовах децентралізації. *Світ фінансів*. 2022. № 1 (70). С. 112–123.
19. Буркинський Б. В., Галушкіна Т. П. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні: монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2022. 345 с.
20. Васильєва Т. А., Смоленников Д. О. Фінансове забезпечення екологічної політики: стан, проблеми та перспективи. *Фінанси України*. 2023. № 5. С. 55–68.
21. Веклич О. О. Екологічна ціна економічного зростання України. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 67–82.
22. Галушкіна Т. П. Екологізація фінансової системи України в контексті зеленого відновлення. Київ: Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2023. 284 с.

23. Гнатенко І. С., Шлапак А. В. «Зелені» облігації як інструмент залучення приватних інвестицій в екологічні проекти. *Економічний вісник*. 2023. № 4. С. 97–103.
24. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України: стратегічні орієнтири. *Економіка України*. 2022. № 3. С. 3–18.
25. Зварич І. Т. Інституційні засади фінансування природоохоронних заходів в умовах децентралізації. *Регіональна економіка*. 2022. № 3. С. 74–82.
26. Клименко О. В. Фінансово-економічні інструменти стимулювання природоохоронної діяльності в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 52.
27. Ковальова М. М. Бюджетне фінансування екологічних програм: аналіз ефективності та напрями удосконалення. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1. С. 70–75.
28. Кузьменко О. В., Ярошенко І. В. Аналіз фіскальної ефективності екологічного податку в Україні. *Проблеми економіки*. 2023. № 2 (56). С. 145–152.
29. Левківський В. М. Реформування системи екологічних фондів в Україні: проблеми та шляхи вирішення. *Ефективна економіка*. 2023. № 11.
30. Мельник Т. П. Механізми «зеленого» фінансування: світові тренди та можливості для України. *Фінансовий простір*. 2023. № 2 (50). С. 28–35.
31. Міщенко В. С., Виговська В. В. Організаційно-економічний механізм поводження з відходами в Україні. *Екологічні науки*. 2022. № 4. С. 15–22.
32. Опарін В. М. Публічні фінанси у забезпеченні екологічної безпеки держави: монографія. Київ: КНЕУ, 2022. 340 с.
33. Пахомова Т. В. Екологічне страхування як інструмент управління природоохоронними ризиками. *Бізнес Інформ*. 2022. № 9. С. 156–162.
34. Петруненко Я. В. Зарубіжний досвід фінансування екологічної політики та його імплементація в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 8. С. 87–91.
35. Поліщук Є. А., Іващенко А. І. Ринок зелених облігацій: глобальні тенденції та перспективи для України. *Фінанси, облік, банки*. 2022. № 1 (26). С. 112–121.

36. Сакаль О. В. Економічні важелі раціонального природокористування в аграрному секторі. *Агросвіт*. 2023. № 5. С. 34–40.
37. Сидорчук І. П. Екологічна складова євроінтеграції України: фінансовий аспект. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 1. С. 58–65.
38. Туниця Ю. Ю. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник. Львів: Львівська політехніка, 2021. 450 с.
39. Хвесик М. А. Національна парадигма сталого розвитку України. Київ: ДУ ІСПСР НАН України, 2021. 400 с.
40. Шевчук В. Я. Екологічне підприємництво та «зелений» бізнес: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2022. 288 с.